

Sydslesvig, uge 21, 2023. Indtryk fra en cykeltur.

Turen begyndte på stationen i Friedrichstadt, byen hvor Trene løber sammen med Ejderen, der fortsætter forbi den gamle fæstningsby Tønning og videre ud i Vesterhavet på sydsiden af halvøen Ejdersted. Men jeg skulle i modsat retning, dvs. mod øst til de tidligere gigantiske mose- og hedeområder, der stadig lå uopdyrkede hen i midten af 1700-tallet, indtil den enevældige danske konge, Frederik V og hans kabinet iværksatte et storstilet projekt, der strakte sig fra Nørrejylland (kartoffeltyskerne) til Ejderen.

Dette førte til grundlæggelse af en lang række kolonisteder, landsbyer, der i dag ikke er til at skelne fra de hundredvis andre småbyer - bortset fra navnene: Friedrichsfeld, Friedrichsgraben, Christiansholm, Prinzenmoor, Friedrichswiese, Friedrichsanbau, Christiansheide, Julianenhof osv.

Hele dette enorme område øst for byen Friedrichstadt (Frederiksstad, grundlagt af hertug Friedrich III af Slesvig-Holsten-Gottorp i 1621), dvs. det meste af strækningen helt over til den gamle hævevej (israndslinjen/den jyske højderyg) er i dag frodig græsland, muliggjort ved diger, kanaler, grøfter, render, sluser og pumpestationer, der både forhindrer oversvømmelser og afvander eng- og moseområderne tilpas for græsset. Det nordøstlige område op mod Handewitt (Hanved) og de gamle lidt højere liggende bakkeøer fra den næstsidste istid ligner Karup hedeslette ret meget, dvs. overvejende let sandjord, der i vore dage typisk dyrkes med majs og/eller vinterrug. I 1700-tallet var der hede, som var det primære mål for opdyrkning gennem kolonisering.

Landskabstyperne betegnes som marsk, gest og mose samt koge (inddæmmede områder af marskland), hvor gest er de nævnte højereliggende og sandede bakkeøer samt smeltevandsaflejringer fra den sidste istid. Øst for højderyggen findes det bakkede og frugtbare morænelandskab, præcis som nord for grænsen.

Græs og vand
overalt

Heder så jeg nu slet ingen af, men altså græs, græs og atter græs, og det var for det meste netop slået og hjembragt. Landmændenes næste træk er udbringning af alt hvad de har i gylletankene, ja faktisk sprøjtes gyllen ofte ud i luften med maksimering af stanken til følge. Underligt nok og gudskelov afholdt det ikke fuglene fra at synge. Udarbejdelse af markplaner kan ikke vare mange minutter for disse kvægbrugere: "Vi fortsætter med græs som sidste år og året før osv." Det meste af kvæget må være på stald, selv om der heldigvis også ses en del af det ude på markerne.

Ejderen, i dag grænsen mellem Slesvig og Holsten, har fra hedenold udgjort grænsen mellem Danmark og det tysk-romerske rige. Den gemmer derfor på

mange myter, f.eks. den om *Uffe hin Spage*, for det var jo netop på en ø i Ejderen, at han tog sig sammen og lod gamle kong Vermunds sværd, Skræp, hvile gennem luften og fældede de lede saksere, der ikke respekterede grænsen. Men jeg havde aldrig rigtig fået "dyrket" denne mytiske grænse, så nu skulle det altså være, og det blev da til adskillige afstikkere til dens bredder, alt mens jeg jævnlgt så stort på skilte med "*Privatgrundstück betreten verboten*". Den var indtil bygningen af Kielerkanalen en vigtig færdselsåre, og det er forunderligt, at indtil fuldførelsen af Ejderdæmningen (**Eidersperrwerk**) ved Tønning i 1973, påvirkede tidevandet dens vandstand helt op til Rendsborg!

Dag 1. Fra stationen i Friedrichstadt er der relativt få km til Ervde, men heldigvis med mulighed for stop ved og et første kig på Ejderen, som cykelstien lige akkurat strejfer ved **Steinschleuse**, der som kombineret sluse og pumpestation sørger for afvanding af åen **Alte Sorge** via vandløbet *Grosse Schlote* & *Neue Schlote*. Hotellet i Ervde er ikke noget at skrive om - så det undlader jeg.

Steinschleuse
ved Ejderen

Dag 2: Etapens waypoints var Ervde - over Alte Sorge nær ved - **Sandschleuse** - Meggerholm - Christiansholm - Friedrichsholm - Friedrichsgraben - Prinzenmoor - Ejderen v. Hohner Fähre - over Ejderen syd for Hamdorf - ned til Kielerkanalen - mod øst langs kanalen til Kanalfähre Breiholz - mod nordvest til Hamdorf og et herligt overnatningshotel (Lafrenz). Ruten var således med omhu lagt gennem nogle af de gamle kolonistbyer i de tidligere moser.

Alte Sorge
ender blindt her

Natten mellem mandag og tirsdag regnede det uafbrudt i 12-14 timer, så jeg udsatte morgenmad og afgang fra hotellet til ved 930-tiden, hvor himlen nok var blytung og truende, men nogenlunde tæt. Til gengæld var det kun 11-12 grader mod ca. 26 dagen før.

Få km øst for Ervde krydsede jeg åen/floden *Alte Sorge* (På dansk: Sorgåen), der engang udmundede i Ejderen, før den blev erstattet af en snorlige kanal, der udgør nedre løb af Neue Sorge, og som reguleres af **Sandschleuse**.

Disse to sluser afslører et gigantisk og meget kompliceret afvandingsprojekt, der hænger sammen med grundlæggelsen af Friedrichstadt. Da hertug Frederik III i begyndelsen af 1600-tallet inviterede hollændere til denne opgave, var det netop med henblik på at udnytte deres særlig kompetencer til at tørlægge vandlidende arealer til dyrkbar land, og de tog da også fat på det enorme område

Trene - Sorge - Ejder. Der skulle dog gå århundreder, før risikoen for utilsigtede

Sandschleuse
ved Neue Sorge

oversvømmelser var nogenlunde overvundet. Det komplicerede kan bl.a. belyses med Alte og Neue Sorge, idet Alte Sorge fik afbrudt sit gamle udløb i Ejderen og erstattet det med Alte og Neue Schlote, der løber ud i Ejderen ved **Steinschleuse**, mens Neue Sorge overtog Alte Sorges udløb ved **Sandschleuse**... Og dette foregik i begyndelsen af 1600-tallet. Vildt, ikke? Den bagvedliggende plan var tørlægning og opdyrkning af et stort område i Sorge-lavningen, herunder tørlægning af flere søer. Husk her på, at tidevandet og stormfloder hele tiden truede med oversvømmelser af hele området - derfor opførtes der diger langs Ejderen og mange andre steder. Men digerne hindrede det naturlige overløb ind over engene og forårsagede derved endnu højere vandstand i Ejderen ved højvande, så vandet kunne løbe bag om digerne længere oppe, således at digerne skulle endnu længere ind i landet osv. Det blev også etableret pumpestationer drevet af vindmøller, hvilket selvsagt indebar mange problemer og risici plus store omkostninger til bemanning og vedligeholdelse. Resultatet blev da

også idelige oversvømmelser og store tab for investorerne, men det illustrerer også hvor højt frugtbart græsland blev værdsat.

Friedrichsholm

De mange nye kolonistbyer blev grundlagt i 1760-65 var de store moseområder således langt fra tørlagte. I det hele taget var tanken om at kolonisere moserne helt urealistisk. Man forsøgte endog at bygge huse/gårde i mosejorden, dvs. uden mulighed for bæredygtige fundamenter, og de faldt da også sammen efter kort tid. I stedet byggede man på de naturlige forhøjninger, der lå som øer i mosen, men fik så langt ud til markerne. Og disse, markerne, skulle først afvandes ved et netværk af hoved- og bi-kanaler, grøfter og render. Dette blev faktisk gennemført, men mosejorden egnede sig stadig ikke til dyrkning. Projektets lokale primus motor, Dr. Erichsen, mente at løsningen var at blande mosejorden med sand, men jorden mistede hurtigt sin kraft pga. manglende gødning, der dengang var komøg. Denne kunne man kun opnå gennem kvæghold, der igen forudsatte græs og hø, som de hjemmehørende vogtede over som høge, da det også for dem var en knap og afgørende

ressource. I dag er det helt ufatteligt, at der på den egn kunne være mangel på græs og hø - der er jo ikke andet, men sådan var det, og projektet kuldsejlede. Kunstgødning, der vendte op og ned på alting i landbruget, lå ca. 125 år ude i fremtiden.

Lidt lang baggrund for mit besøg i Meggerholm, Christiansholm, Friedrichsholm og Friedrichsgraben. Dr. Erichsen havde forlangt - og fået - sin egen kolonistgård i Friedrichsholm, hvormed han ville bevise at det lod sig gøre at opdyrke moserne. Selv om han faktisk opnåede visse resultater, var det med indsats af ressourcer, som de almindelige kolonister ikke havde til rådighed, og projektets bagmænd, regeringen og de lokale amtmænd m.fl. indså, at indsats af mennesker og penge stort set var spildt og lukkede det ned. Desværre findes Dr. Erichsens gård ikke længere, og der er heller ingen mindesmærker af nogen art. Men det er nu godt at have været der!

Pigerne var vilde med mig...

Efter endnu et par besøg ved Ejderen og efter at have dypet tæerne i Kielerkanalen, blev kursen sat mod hotellet i Hamdorf, Hotel Lafrenz. Det blev så absolut højdepunktet for overnatninger. Da jeg åbnede døren til værelset var det - en juniorsuite, alt nyt og skinnende rent; maden var også glimrende og personalet venligheden selv. Et sted, vi gerne vender tilbage til.

Dag 3: Hamdorf - Hohn - Friedrichsholm - Christiansholm - Sandschleuse - med Umleitungsdeich - Meggerdorf -

Börm - Meierhof - Neubörm - Dörpstedt - Hollingstedt - Friedrichsfeld - Kolonist Mindesten - Gross Rheide - Kropp med overnatningshotel.

Mindestenen

Hohn var i 1700-tallet også navnet på et herred - Hohn Harde, der var et af de herreder med flest koloniststeder og nogle af de største udfordringer, idet mange af dem blev placeret i de enorme moseområder vest for byen. Fra Sandschleuse fulgte jeg Umleitungsdeich langs *Neue Sorge kanalen*, der - som allerede nævnt - sammen med Steinschleuse var essentielle for de store afvandingsprojekter. Landevejen er meget praktisk anlagt på diget, og går direkte til Meggerdorf. I 1760'erne gjorde de hjemmehørende meggerdorfer helvede hedt for både kolonisterne og projektlederen, Dr. Erichsen over græsningsret og høslæt. Problemet blev voldsomt forstærket af, at kolonisterne havde fået tildelt helt utilstrækkelige arealer.

Næste "ben" på ruten, Börm, er også beliggende ved en tørlagt sø, Börmer Sø (tørlagt i 1624). Derfra videre til Neubörm, der blev anlagt som kolonistby på et område, hvor kongen havde en kvæggård (*Meierhof*, dvs. mejeridrift), og her lykkedes det at finde en mindesten og infotavle (meget forvitret) om koloniens grundlæggelse med kort over parcellerne: Neubörm 1763! Herligt. Via Hollingstedt ved Treene skulle jeg finde en mindesten over kolonisterne, se foto ovenfor. Den ligger midt i landet ved Kolonistenweg i Friedrichsfeld (bemærk igen navnet), se foto. Derfra til overnatningshotellet i Kropp, hovedby i det daværende Kropp Harde, Krop Herred, der også var central i koloniseringsprojektet. Hotellet der er heller ikke værd at snakke om.

Dag 4: Kropp - Gross Rheide - Klein Rheide - Dannewerk m. Dannevirke Museum - Slesvig - Gottorp Slot - Slesvig Domkirke - Gammellund - Bollingstedt - Langstedt - Jerrishoe - Wanderup.

... og fuglene sang

Turens bedste vejr, sol og behagelige temperaturer, ja faktisk en dejlig sommerdag. Første stop ved det ny Dannevirke museum i landsbyen Dannewerk. Plancher og modeller om og af forsvarsværket gennem tiderne. Ganske interessant, selv om en børnehaveklasse larmede som den slags nu engang gør. (Stavekontrollen vil hele tiden have mig til at bruge stavemåden "Danevirke" - med ét n, men jeg giver mig ikke!).

For første gang er landskabet nu kuperet og min rute går ret stejlt ned til Slien med Gottorp Slot, hvor adgangsvejen til museumsøen er spærret pga. reparationer. Den slags er et nærmest ligegyldigt problem, når man kommer på cykel - der er altid en smutvej forbi den slags forhindringer. Jeg tøjrede min trofaste gangster til et træ øst for museumsøen tæt ved en ganske udmærket bro for alt andet end biler.

Der var ganske få besøgende og jeg tog mig god tid. Som håbet var der meget om de gottorpske hertuger og hertugdømmernes konfliktfyldte sameksistens med kongeriget, en sameksistens der gennem mange generationer udviklede sig fra mindre gnidninger til forræderi ved at de gik sammen med Danmarks fjender. Da Danmark endelig var blevet denne hertugslægt kvit og sad sikkert i sadlen (1763) gik der ikke så mange år, før de nationale modsætninger begyndte at røre på sig og kulminerede i de to slesvigske krige, der som sørgelig bekendt endte så katastrofalt skidt for Danmark i 1864.

Efter at have tørret øjnene gik jeg ud i det pragtfulde solskin, fandt cyklen og cyklede den korte strækning til Slesvig Domkirke, hvor en hoben danske konger og dronninger er begravet. Den er virkelig flot og fortjener langt større opmærksomhed end jeg gav den - i denne omgang. Men der er jo også Google for dem, der ikke kan vente.

Fra Slien og retning nord - nordvest gik det opad som i Grejsdalen. Ja, det tænker man jo ikke på i bil, men på cykel og godt 15 kilo oppakning kan man ikke undgå at bemærke stigningen. Videre til overnatningshotellet i Wanderup ca. 10 km syd for Handewitt (Hanved på dansk). Udmærket landhotel, men for første gang nogensinde i Tyskland kunne der ikke tilbydes en "stald" til min cykel, så jeg tog sadlen af, og var ikke vældig bekymret, men det var nu alligevel lidt ubekvemt. Godt landligt køkken med riigeligt af alt.

Dag 5: Wanderup - Grossenwiehe - Kleinwiehe - Nordhackstedt - Hörup - Stadum - Leck - Klixbüll - Braderup - Süderlügum - Tønder St.

Bemærk manden, der hænger under venstre bjælke...

Var i sadlen ved 8:20-tiden en kold, men efterhånden ganske solrig morgen - med ret præcis modvind hele vejen til Tønder via Sønder Løgum. Ruten var optimeret til korteste vej og forløb uproblematisk med GPS-damens autoritative stemme i høreapparaterne. Jeg flettede ind på gode gamle hovedvej 5 lidt nord for Niebüll på en ret medtaget vejfølgende cykelsti. Og her langs hovedvejen var der gang i opsætningen af en enorm højspændingsforbindelse, der stoppede lige før den danske grænse, jf. foto. Vi plejer at brokke os over, at tyskerne er bagud med den slags, men nu er bolden vist ovre på vores banehalvdel. Jeg gjorde skam også lidt grænsehandel - to poser kaffe på tilbud hos Fakta ifølge ordre.

Lidt ventetid på toget i Tønder, og så var jeg hjemme til sen eftermiddagskaffe hos Jytte i Esbjerg. Vellykket tur, der bestemt levede op til forventningerne. Tak for denne gang.

Jørgen, ultimo maj 2023.